

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi^(*)

Analysis of Turkey's Military System in Historical Context

Cengiz ÖZGÜN^(**)

Özet

Askerlik, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her bireyi yakından ve doğrudan ilgilendirmektedir. Çünkü Anayasa'nın 72. maddesinde: "Vatan hizmeti, her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir." hükmü yer almaktadır. Bununla birlikte Anayasa'da yazılı "... her Türk ..." tanımından sadece erkekler mi anlaşılmalıdır? Aynı şekilde "... veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği ..." hangi anlama gelmektedir? Vicdani ret konusunda Türkiye'nin konumu nedir? Osmanlı'dan günümüze sürekli zorunlu askerlik mi uygulanmıştır? Soruları çoğaltmak mümkündür. Bu çalışmada, yukarıdaki sorular çerçevesinde profesyonel ve zorunlu askerlik sistemleri incelenmiş, askere alma konusunda ortaya çıkan çeşitli sorunlar tespit edilmiş ve çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Silahlı Kuvvetleri, Profesyonel Ordu, Zorunlu Askerlik Sistemi, Askeri Verimlilik, Modern Ordu, Vicdani Ret.

(*) Bu çalışma; 2005 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanan "Türk Silahlı Kuvvetlerinde Personel Yönetimi ve Personel İstihdamının Yeniden Yapılandırılması: Profesyonel Askerlik" başlıklı doktora tezinin bir bölümünün gözden geçirilmesi ve güncellenmesiyle meydana getirilmiştir.

(**) Dr., cengizozgun86@gmail.com.

Abstract

Military Service is one of the major concerns of every citizen in the Republic of Turkey. This is because the 72nd article of the Turkish Constitution states that “National service is the right and duty of every Turk. The manner in which this service shall be performed, or considered as performed, either in the armed forces or in public service, shall be regulated by law.” However, does the definition of “ ... every Turk... ” mean only men? What is the meaning of “ ... or in public service... ” in this article? What is the position of Turkey on the subject of conscientious objection? Has the compulsory military service been applied continuously from the Ottoman Empire to present? More questions like these can be raised. In this study, the systems of both the professional and the obligatory military services are analyzed in the framework of such questions. Additionally, various problems occurring during the conscription process are determined and some possible solutions are proposed to overcome these problems.

Keywords: *Turkish Armed Forces, Professional Army, Obligatory Military Service, Military Productivity, Modern Army, Conscientious Objection.*

Giriş

Dünyada bilim ve teknoloji çok hızlı gelişmektedir. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak, toplumların sosyal, siyasal, yönetsel, kültürel ve ekonomik yapıları da değişmektedir. Bu değişim; hizmetlerin sorgulanmasına, bireylerin yeni ve değişik beklentilerine, dolayısıyla verimliliğin artmasına da neden olmaktadır.

Hızla gelişen teknoloji, insanlığın önüne yeni ufuklar açmaya devam etmekte ve teknolojiyi üreten ve etkin olarak kullanan ülkeler, dünyadaki gelişmelere yön vermektedirler. Teknolojinin sürekli ve süratli bir gelişim göstermesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ileri teknoloji ürünü silah, araç ve donanım ile donatılmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü çatışma alanında teknoloji, en önemli kuvvet çarpanı olmaya devam etmektedir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin envanterine ileri teknoloji ürünü harp silah, araç ve

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

donanımları girdikçe bu silah, araç ve donanımların kullanımındaki etkinlik ve sürekliliğin sağlanması da büyük önem kazanmakta ve bunları kullanacak eğitilmiş ve nitelikli personele duyulan gereksinim gün geçtikçe artmaktadır. Bu durumda eski teknoloji, hantal ve sayıya önem veren kuvvet yapısı yerine, daha az sayıda ancak yüksek teknoloji ürünü silah sistemlerine sahip olmaya önem veren bir kuvvet yapısı ön plana çıkmaktadır. Kuvvet yapısı ise, askerlik sistemi ile doğrudan ilgilidir. Askerlik sistemi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her bireyi yakından ve doğrudan ilgilendirmektedir. Çünkü Anayasa'nın 72. Maddesi: "Vatan hizmeti, her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir." hükmünü içerir. Mevcut askerlik sisteminin temelini, 1111 sayılı Askerlik Kanunu oluşturmaktadır. Ancak günümüze kadar uzun dönem, kısa dönem askerlik, yedek subay uygulaması, bedelli ve dövizli askerlik, kamu kurum ve kuruluşlarında askerlik, Millî Eğitim Bakanlığında öğretmen askerlik gibi standart olmayan uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalar, toplumda sosyal adaleti olumsuz etkilemiş, kişilerin bedelli askerlik ve askerliğin kısaltılması konusunda bir beklenti içerisinde olmalarına neden olmuştur.

Türk toplumu açısından askerlik sistemi, sosyolojik ve psikolojik boyutları ile T.C. vatandaşı olan herkesi ilgilendirmekte, olumlu ve olumsuz etkileri ile tüm ülkeyi etkileyebilmektedir. TSK'nın toplum nazarındaki saygınlığı, toplumdaki işsizlik oranı, suç işleme oranları, devletin ulusal çıkarlarının toplum tarafından benimsenip benimsenmemesi, vatandaşların aile mutlulukları, refah seviyeleri, ekonomik göstergeler, TSK'nın toplumu temsili, toplumun eğitim seviyesi, aile yapısı gibi bir çok konu askerlik sisteminden etkilenmekte ve askerlik sistemini etkilemektedir. Küresel, bölgesel, politik, bilimsel ve teknolojik gelişmelerdeki değişim hızı, ulusal güvenlik ihtiyacı ve askerî gücün ulusal güç unsurları içindeki önemi ile askerî kurumlarda değişim güçlüğü göz önüne alındığında TSK'nın yeniden yapılanmasına paralel olarak, etkin, verimli ve dinamik personel yapısının

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

Cengiz ÖZGÜN

gelişimi gündeme gelmektedir. Dünyada uygulanan askerlik sistemleri başlıca, profesyonel askerlik sistemi ve zorunlu askerlik sistemi olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Her sistemin kendine özgü zorlukları, olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Sistemleri karşılaştırmak, güvenlik gereksinimlerini ve toplumun beklentilerini karşılamak, kamu yönetiminde verimlilik ve etkinlik sağlayacaktır.

Bu araştırmanın temel amacı: Askerlik sistemlerini incelemek, Türk Silahlı Kuvvetlerindeki askere alma sisteminin yarattığı sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri geliştirmek, verimliliği artırmak, tarihte ve günümüzde diğer ülkelerdeki örneklerle karşılaştırarak Türkiye’de askerlik sisteminin nasıl olması gerektiğini irdelemektir. Bu maksatla tarihsel süreçte Türkiye’de nasıl bir askerlik sistemi olduğu incelenmiş, dünyada uygulanan temel askerlik sistemleri ele alınarak yapılan tartışmalar özetlenmiş ve konu Türkiye bağlamında değerlendirilmiştir.

Çalışmada, dünya genelindeki silahlı kuvvetlerin küçülmesi ve profesyonelleşme olgusunun Türkiye’yi de etkilemesi, toplumdaki algı değişiklikleri ve günümüz muharebe şartları nedeniyle Türkiye’de profesyonel askerlik sistemine geçilmesinin, Kurtuluş Savaşı örneğinde olduğu gibi yabancı devlet ordularına karşı yurdun savunulması durumunda, zorunlu askerlik sisteminin göz önünde bulundurulmasının uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Genel Olarak Asker ve Askerlik Sistemi

Askerlik, Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğüne göre “*Asker olma durumu, askerlik hizmeti, bayrakaltı, askeriye*” olarak tanımlanmıştır.¹ 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu’nun 2. maddesi “Askerlik”

1 *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 2005), s.131.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

ve “Asker”in tanımını yapmaktadır. “Askerlik:² Harp sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyetidir. Asker: Askerlik mükellefiyeti altına giren şahıslara (Erbaş ve erler) özel kanunlarla Silahlı Kuvvetlere intisabeden (katılan) ve resmi bir kıyafet taşıyan şahsa denir.”

Asker kelimesinin aslı Arapçadır ve yazılışı “ESKR”dir. Zamanla dilimize asker olarak yerleşmiştir. Asker (ESKR) kelimesi askerlerden beklenen nitelikleri ifade eden sözcüklerin ilk harflerinden oluşmaktadır. Kara Kuvvetleri Devamlı Emirler Muhtırasında açıklandığı gibi, her bir harfin kapsadığı anlam özetle aşağıdaki gibidir.³

Sözcüğün ilk harfi olan (E), “Ulviyeti Ruhiye” (yüksek bir ruh yapısı) anlamını taşır. Bu ruh, yüksek duygu ve düşüncelerle beslenmiş bir öz yapıyı göstermektedir. Sözcükteki (S) harfinin anlamı “Selamet’i Fikriye” (doğru ve sağlam düşünce)’dir. Asker, bir konuyu iyice düşünüp inceleyerek yargıya varır, bir sorunla karşılaştığında, konuyu akıl süzgecinden geçirerek her zaman bir çıkar yol arar, bulur ve savunur. Asker sözcüğündeki (K) harfi, “Keramet’i Tabiye” (yöntem buluculuk ve sezgi) anlamına gelir. Bilimsel esaslara dayanan, buluculuğu ve önceliği esas alan askerlik sanatı, taktik ve strateji yöntemlerini en iyi şekilde bilmek ve uygulamakla kendisini göstermektedir. Asker sözcüğünün son harfi olan (R) harfi, “Riyazat’i Bedeniye” (beden dayanıklılığı) demektir. Asker ruh gelişmesi ile birlikte,

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

2 Askerlik tanımı, 13/7/2013 tarihli ve 6496 sayılı kanununun 17. maddesi ile değiştirilmiştir. Önceki tanımı “Askerlik: Türk vatanını, istiklal ve Cumhuriyetini korumak için harp sanatını öğrenmek ve yapmak sanatıdır. Bu mükellefiyet özel kanunlarla vazolunur.” şeklindedir. Bu değişiklik, “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi: Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır.” şeklindeki 35. maddenin değiştirilmesi ile eşzamanlı yapılmıştır.

3 Kara Kuvvetleri Devamlı Emirler Muhtırası, KKM 368-1, Yayın No: 98/16, (Ankara: Kara Kuvvetleri Basımevi 1998), ss.1-3.

Cengiz ÖZGÜN

beden gelişmesini de sağlamış olmalıdır. Askerin beden yapısı, her türlü doğa koşullarına, yokluk ve zorluklara alışmış olmalıdır.⁴

Askerlik Sisteminin Tarihçesi

Askerlik sistemini incelerken, geçmişte ve günümüzde uygulanan askerlik sisteminin irdelenmesi ve uygulamalardan sonuçlar çıkarılması yararlı olacaktır. Türkiye’de uygulanan askerlik sistemi, tarih içerisinde üç ana dönemde uygulanan farklı yöntemlerle karşımıza çıkmaktadır. Bunlar 1846 yılına kadar uygulanan devşirme ve pençik⁵ usulü, 1846 yılından 1886 yılına kadar uygulanan kur’a usulü ve 1886 yılından itibaren günümüze kadar uygulanan zorunlu askerlik usulüdür. 1846 yılına kadar uygulanan sistemde, kapıkulu askerlerinin kaynağını imparatorluk içinde devşirme ve pençik usulü seçilip yetiştirilen Yeniçeriler, eyalet askerlerinin kaynağını ise Osmanlı toprak düzeni içinde şekillenen kurallara göre imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan halk arasından seçilen Tımarlı Sipahiler oluşturmaktadır. Bu dönemde askerlik sistemi profesyonel askerlik sistemidir.⁶

1846–1886 yılları arasında uygulanan sistemde ise asker kaynağını, 20–25 yaş arasındaki gençler oluşturmaktadır ve ihtiyaç duyulan miktar, bunlara kur’a çektiirmek suretiyle karşılanmaktadır.⁷ 1886 yılından itibaren tüm yükümlüleri silah altına alarak eğitmek ve adalet sağlamak amacıyla, bugünkü zorunlu askerlik sistemine geçilmiştir.⁸ Zorunlu askerlik sisteminde varlıklı ve ticaretle uğraşanlarla Hıristiyan halk için, değişik

4 A.g.y., ss.1–4.

5 Pençik: Asker yetiştirilmek üzere, savaş tutsaklarından beşte bir oranında ayrılan acemioğlan adaylarına verilen addır. Farsça’da beş ve bir anlamına gelen penç ve yek kelimelerinden türemiştir.

6 *Türk Kara Kuvvetleri Tarihi*, (Ankara: K.K. Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü Sip. No:75, 1996), s.15.

7 A.g.y., s.54.

8 A.g.y., s.56.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

askerlik usulleri de uygulanmıştır. Bunlar; bedeli nakdi, bedeli şahsi, bedeli hayvani ve bedeli askeri sistemleridir.

Bedeli Nakdi

Askerlik çağına giren ve kur'a çıkmış olanlar, muvazzaf askerlik hizmetinden ayrı tutulmak üzere veya muvazzaflık süresini kısaltmak için, “bedeli nakdi” denilen ücret verirlerdi. Kanuna göre, bedeli nakdi isteyenler, buldukları yerin idare meclisince hazırlanmış ve zengin olduklarını gösterir “Ehli Servet Mazbatasını” getirirler ve bedeli nakdi öderlerdi. Ancak bedeli nakdi için tarla, bağ, bahçe ve ev gibi mülklerini satmamaları gerekiyordu. Bedeli nakdi verenler, en yakın askeri birliklerde, üç ay askerlik eğitimini yaparlardı.⁹

Bedeli Şahsi

Kendi yerine başka birini, para ile tutarak, askere göndermeye “bedeli şahsi” denilirdi. 1886 yılına kadar uygulanan askerlik hizmetine karşı bedeli şahsi verme sistemi, 1886 Kanunu ile kaldırılmış ve bedeli nakdi yöntemi getirilmiştir. Redif askerlerinin ise, bedeli şahsi vermeleri uygulamasına devam edilmiştir. Seferde, redif taburlarının erleri arasında ticaretle uğraşanlardan, askerlik süresince gelirleri düşeceği saptananlar, bedeli şahsi verebilirlerdi. Bu durumun saptanması ve bedeli şahsinin kabulü, il meclislerinin vereceği belge ile mümkündü. Ancak, bu bedeli vermek, kendi yerine başka birini askere gönderebilmek için ev, bahçe, bağ, tarla, çift mülklerini ve buna benzer mallarını satamazlardı.¹⁰

Bedel veren kişi ile bedel alacak kişi önce aralarında, verilecek ve alınacak ücret için anlaşılırdı. Redif taburlarının ne kadar süre silah altında kalacakları önceden belli olmayacağından, bedel akçesinin her ay belli bir

9 A.g.y., s.58.

10 A.g.y., s.59.

Cengiz ÖZGÜN

miktara bağlanması veya belli bir paranın bir defada verilmesi, iki tarafın onayı ile yapılan anlaşmaya bağlı idi. Bedel olarak kabul edilecek kimseler, hasta veya sakat kimseler olamazlardı. Bunların; 45 yaşını geçmemiş, askerlik onuruna dokunur bir suçla askerlikten atılmamış olması, oturduğu yer belirsiz ve halk arasında kötü hareket ve suçları ile tanınmış adamlardan olmaması gerekirdi. Verilen bedellerin sorumlusu, bedel veren kimse idi. Bedel olan kişi firar edecek olursa, bedel veren adam, başka birini bulmak veya kendisi asker olmak zorunda idi.¹¹

Bedeli Hayvani

Redif askerinden birliği silah altına çağrıldığı zaman, askere gitmemek için bedel vermek isteyenler, rediflik süresi içinde, genç ve dinç 4–5 yaşında iki baş hayvan beslemeyi üstlenirlerdi. Bu yöntem “bedeli hayvani” denilirdi. Bedeli hayvani verenler, rediflik süresi içinde silah altına alınmazlardı. Ancak bedeli hayvani verenler, iki senede bir, birliklerinde yapılan eğitimlere katılırlardı.¹²

Bedeli Askeriye

Osmanlı Devleti’nde Müslüman olmayan halk askere gitmez, buna karşılık cizye denilen vergi verirdi. Bu sisteme bedeli askeriyeye denilirdi. 1861 Fermanı’nda, hukuk eşitliği göz önüne alınarak, Müslüman olan ve olmayanların askere alınması kabul edilmiştir. Ancak Müslüman olmayan yükümlülerin aynı zamanda askere alınmalarının güçlük yaratacağı öne sürülerek, bunlardan yalnız bir kısmının fiilen orduya alınmasına, diğerlerinden “İane-i Askeriye” olarak bir bedel alınmasına karar verilmiştir. Daha sonra “İane-i Askeriye” deyimini “Bedeli Askeriye”

11 A.g.y., s.59.

12 A.g.y.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

olarak kullanılmıştır. Müslüman olmayanlardan alınan bu bedel, kadınlar, çocuklar ve papazlardan alınmamıştır.¹³

Bedeli askeriye, vergilerle birlikte alınır ve Müslüman olmayanların diğer vergilerine eklenerek toplanırdı. Sonraları her bireyin ne kadar vereceğinin belirlenmesi ve toplanması işlemi, cemaatlere bırakılmıştır. Cemaatlerce toplanan bedeli askeriye, dini liderler tarafından, hükümete verilirdi. Bu sistem 2. Meşrutiyet'e kadar devam etmiş, 2. Meşrutiyet döneminde Osmanlı vatandaşları, din farkı gözetmeksizin, eşit işlem göreceklelerinden, Müslüman olmayanların da, askerlik hizmeti yapmaları uygun görülerek, bedeli askeriye sistemi 1909'da kaldırılmıştır.¹⁴

Günümüzde Askerlik Sistemi

Mevcut askerlik sisteminin temelini, 1111 sayılı Askerlik Kanunu oluşturmaktadır. Söz konusu Kanun kapsamında halen uygulanan askerlik hizmet çeşitleri: 6 ay kısa dönem, 12 ay yedek subay, 12 ay er/erbaş, dövizle askerlik ve bedelli askerlik olarak sıralanmaktadır. Bununla birlikte geçmiş dönemlerde, kamu kurum ve kuruluşları ile Millî Eğitim Bakanlığında askerlik (yedek subay, erbaş ve er) gibi standart olmayan askerlik uygulamaları da yapılmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarında askerlik, 1987 ve 1991 yılları arasında uygulanmış, ancak bakanlıkların hazırlıklarının yetersiz olması ve yükümlülerin yanlış istihdam edilmesi sonucu, kamuoyunda oluşan tepki nedeniyle uygulamaya son verilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığında askerlik ise 1076 sayılı Yedek Subay ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu'nun ek 7 ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun ek 4. maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre TSK'nın gereksinim duyduğundan fazla yedek subay adayı olması durumunda, yedek subay ve erlerden mesleği öğretmen olanların Millî Eğitim Bakanlığının ihtiyaç göstermesi ve bu

13 A.g.y., s.60

14 A.g.y., ss.61-62.

Cengiz ÖZGÜN

ihtiyacın Genelkurmay Başkanlığınca uygun görülmesi üzerine, Bakanlar Kurulu kararı ile tespit edilen süre kadar temel eğitimden sonra, Millî Eğitim Bakanlığı emrinde öğretmen olarak görevlendirilmesi şeklinde uygulanabilmektedir.

6 Ay Kısa Dönem Askerlik

4 yıl ve daha fazla süreli okul mezunlarından ihtiyaç fazlası olanlar, kısa dönem er statüsüne ayrılmakta ve yedek subayların hizmet süresi olan 12 ayın yarısı kadar askerlik hizmeti yapmaktadırlar. 2005–2016 yılları arasında 4 yıllık fakülte, akademi, yüksekokul, enstitü mezunları ile bunların dengi olduğu YÖK Başkanlığınca kabul edilen yurtdışı yüksek öğrenim kurumlarından mezun olanların yaklaşık %95'inin, kısa dönem askerlik yaptığı ifade edilmektedir.

12 Ay Yedek Subaylık

4 yıl ve daha fazla süreli okul mezunlarından Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyacı kadar olanlar ise 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu 3. maddesi (c) ve (d) bentleri esaslarına göre yedek subay olarak askerlik hizmetini yerine getirmektedirler. Yedek subaylık uygulamasının başlıca amacı, Harp Okulu kaynaklı sınıflar dışında ihtiyaç duyulan teknik personeli temin edebilmektir. Ayrıca seferde ihtiyaç duyulabilecek subay ihtiyacının tamamlanmasını da kolaylaştırmaktadır.

12 Ay Er veya Erbaş Olarak Askerlik

Yukarıda sayılan kısa dönem askerlik ve yedek subaylığa ayrılanların dışında kalanlar, kısaca 4 yıldan daha az süreli okul mezunları 1111 Sayılı Askerlik Kanunu'na tabidirler ve askerlik hizmet süreleri 12 aydır.¹⁵

15 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun 5. Maddesi: "Erbaş ve erler için muvazzaflık hizmeti süresi; Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri ile Jandarma Genel Komutanlığında on sekiz aydır. Bu

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

Dövizle Askerlik

Yabancı bir ülkede bulunan vatandaşların, askerlik hizmetlerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlamak ve muvazafılık hizmet süreleri boyunca Türkiye'ye gelerek, buldukları ülkedeki oturma ve çalışma haklarını kaybetmelerini önlemek amacıyla dövizle askerlik sistemi uygulanmaktadır. Dövizle askerlik hizmetinden yararlanabilmek için yabancı ülkede işçi veya işveren sıfatıyla oturma veya çalışma iznine sahip olmak, toplam en az üç yıl süre ile fiilen yabancı ülkede bulunmak, 38 yaşını tamamladıkları yılın sonuna kadar 1.000 Avro veya karşılığı kadar yabancı ülke parasını, başvuru tarihinde ödemek gerekmektedir.

Bedelli Askerlik

Osmanlı döneminde kur'a sisteminin aksaklıklarını gidermek, devlete maddi kaynak sağlamak, yakın zamanda ise devlete katkı ile birlikte hem ihtiyaç fazlasını eritmek hem de yükümlülerin taleplerini karşılamak amacıyla uygulanan askerlik sistemidir. Bedelli askerlik hizmeti son olarak 1111 Sayılı Askerlik Kanunu'nun geçici 52. maddesi kapsamında 13 Aralık 2014–13 Şubat 2015 tarihleri arasında uygulanmıştır. Bedelli askerlik uygulaması son otuz yılda beş kez uygulanmıştır. Uygulanan dönemler, yararlanan yükümlü miktarı ve bedel miktarı Tablo 1'de (Bkz. Sayfa 63) gösterilmiştir.

Dünya'da Askerlik Sistemi

Bütün ülkelerde uygulanan askerlik sistemleri başlıca iki ana grupta toplanabilmektedir. Bunlar, profesyonel askerlik sistemi ve zorunlu askerlik sistemi olarak isimlendirilmektedir. Profesyonel askerlik sistemi, silahlı

sürenin, barışta, önce on beş aya ve bilahare on iki aya kadar indirilmesine, Silahlı Kuvvetlerin de ihtiyacı dikkate alınarak, Bakanlar Kurulunca karar verilebilir." hükmünü içermektedir. Bu kapsamda 18 ay olan askerlik süresi, 15 Temmuz 2003 tarihinde 15 aya, 01 Ocak 2014 tarihinde ise 12 aya indirilmiştir.

Cengiz ÖZGÜN

kuvvetlerin tüm personelinin profesyonel olduğu bir sistemdir. Çalışan personel muvazzaf veya sözleşmeli olarak çalıştırılabilmekte ve gerekli görülen kadro görevlerinde sivil personel de istihdam edilebilmektedir. Zorunlu askerlik sistemi, subay ve astsubayların muvazzaf veya sözleşmeli olarak istihdam edildiği, erbaş ve erlerin ise zorunlu olarak belirli sürelerle silah altına alındığı bir sistemdir. Erbaş ve er kadrolarında bazı kritik kadro görev yerlerinde, sözleşmeli olarak personel istihdam edilebilmektedir.

TBMM Araştırma Merkezi'nin 2013 yılında yaptığı araştırmaya göre zorunlu askerlik; Avrupa Birliği (AB) ülkeleri içinde Avusturya, Güney Kıbrıs, Danimarka, Estonya, Finlandiya ve Yunanistan'da; 28 üyeli NATO'da ise Danimarka, Estonya, Norveç, Türkiye ve Yunanistan'da uygulanmaktadır.¹⁶ Söz konusu ülkeler ile bazı ülkelerdeki zorunlu askerlik süreleri Tablo 2'de (Bkz. Sayfa 65) gösterilmiştir.

Aynı çalışmada, zorunlu askerlik uygulamasının devam ettiği ülkelerin, Türkiye hariç, tamamında vicdani nedenlerle silahlı askerlik hizmeti yapmak istemeyenler için askerlik süresi ile eşit veya daha uzun süreli alternatif sivil hizmet seçeneği bulunduğu tespit edilmiştir.

Askerlik Sistemine İlişkin Tartışmalar ve Türkiye Açısından Değerlendirme

Ülkelerin uyguladıkları askerlik sistemleri konusunda çok farklı görüşler bulunmaktadır. Zorunlu askerlik sistemini destekleyen Leander'e göre bu sistem, toplumsal bağları güçlendirmekte ve farklı eğitim ve kültür yapısındaki kişilerin bir arada bulunmalarına katkı sağlamaktadır.¹⁷ Aynı şekilde Douquet ve Schaeffer da, ABD'deki profesyonel askerlik sisteminin,

16 "Zorunlu askerlik hangi ülkelerde var?" *haber7com*, 08.10.2013, Erişim 2 Aralık 2016, <http://www.haber7.com/guncel/haber/1083116-zorunlu-askerlik-hangi-ulkelerde-var>

17 Anna Leander, "Drafting Community: Understanding the Fate of Conscripted", *Armed Forces & Society*, 30, (Summer 2004), pp.574-582.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

Tablo:1 Bedelli Askerlik Uygulamaları ve Yararlanma Durumu

Bedelli Askerlik Uygulanan Yıllar	Yararlanan Yükümlü Sayısı	Ödenen Bedel Miktarı	Toplam Bedel Geliri	Gelirin Kullanılması
1987-1989	18.413	1988-2,5 milyon TL. (3.900 DM) 1989-5 milyon TL.(3.657 DM)	86 milyar TL (100 milyon DM)	Savunma Sanayi Müsteşarlığı
31.5.1992 31.5.1993	35.111	5.000 DM	558 milyar TL (165 milyon DM)	Savunma Sanayi Müsteşarlığı
04.11.1999 04.05.2000	72.039	15.000 DM	1 milyar DM	Genel Bütçe. 1999 depremine gelir sağlanmıştır.*
2011	69.073	30.000 TL	2 milyar 130 milyon TL	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının özel hesabına yatırılmış, başta şehit yakınları ve gaziler için kullanılmıştır.
13 Aralık 2014 13 Şubat 2015	203.824	18.000 TL	3 milyar 668 milyon TL	Savunma Sanayi Destekleme Fonu**

* Cengiz Özgün, "Türk Silahlı Kuvvetlerinde Personel Yönetimi ve Personel İstihdamının Yeniden Yapılandırılması: 'Profesyonel Askerlik,' İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2005, s.164.

** "Bedelli askerlik", Wikipedia, Erişim 12 Aralık 2016, https://tr.wikipedia.org/wiki/Bedelli_askerlik

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

Cengiz ÖZGÜN

Amerikan toplumunda üst sınıflar ile ordu arasındaki vatandaşlık bağlarını zayıflattığını belirtmektedir.¹⁸ Profesyonel askerlik sistemine yönelik eleştirilerden diğeri, vatandaşlık ve vatanseverlik duygularının azalacağı konusudur. Lippman'a göre ABD'de, ülkesine hizmet etmeyen bir nesil yetişmektedir.¹⁹ Diğer görüşlere göre, askerlik zorunlu olduğunda, tüm gençlerin askerlik hizmetini yapacağı ve şu anda askerliği seçenekleri arasına bile almayan bazılarının, orduda kalabileceği savunulmaktadır. Bu eleştirilere yanıt ise, vatandaşlık değerlerinin ailede, okulda, kilisede verilemiyorsa, bir veya birkaç yıllık askerlik süresince hiç verilemeyeceği şeklindedir.²⁰ Bu sava verilecek diğer bir yanıt, zorunlu askerlik yapmak istemeyen bir çok insanın istem dışı orduda hizmete zorlanması, vatanseverlik duygularını olumsuz etkileyeceği olabilir. Ayrıca, insanları orduda vatan hizmetine özendirerek birçok neden vardır. Ücret, bunlardan sadece bir tanesidir.

Tam profesyonel bir orduda toplumun her kesiminin temsil edilememesi eleştirileri, sürekli yöneltilmektedir. Evlilerin fazla yer alması bunlardan biridir. Profesyonelliğin doğal sonucu olarak evli olan askerlerin sayısının fazla olmasının, iş tatmini konusunda olumsuz etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Profesyonelliği seçenlerin orduda kalma süreleri arttıkça, evlenenlerin sayısı da artmaktadır. Belçika ordusunda eğitim seviyeleri az olan, Fransızca konuşan gençlerin fazla olması eleştiri konusudur.²¹ ABD'de seçkin kesimin orduda hemen hemen hiç temsil

18 Kathy Roth–Douquet and Frank Schaeffer, “Awol: The Unexcused Absence of America’s Upper Class From Military Service–And How It Hurts Our Country”, Reviewed By Major Charles Kuhfahl Jr., *The Army Lawyer*, (February 2007), p.39.

19 Thomas W. Lippman, “Socially and Politically, Nation Feels the Absence of a Draft”, *The Washington Post*, September 8, 1998.

20 Doug Bandow, “Fixing What Ain’t Broke; The Renewed Call For Conscription”, *Policy Analysis* No.351, Cato Institute, August 31, 1999, p.14.

21 Philippe Manigart and David Prenskey, “Recruitment and Retention of Volunteers Problems in the Belgian Armed Forces”, 1982 by the Inter–University Seminar on Armed

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

Tablo: 2 AB ve NATO Üyesi Ülkeler ile Zorunlu Askerlik Uygulayan Bazı Ülkeler

Ülkeler	AB Üyesi	NATO Üyesi	Zorunlu Askerlik Süresi
Avusturya	Evet	-	6 ay
Güney Kıbrıs	Evet	-	26 ay
Danimarka	Evet	Evet	Genellikle 4 ay
Estonya	Evet	Evet	8-12 ay
Finlandiya	Evet	-	9-12 ay
Yunanistan	Evet	Evet	9-12 ay
Norveç	-	Evet	12 ay
Türkiye	-	Evet	6-12 ay
Azerbaycan	-	-	18 ay
İsviçre	-	-	Periyodlar şeklinde 9 aya kadar (260 gün)
Rusya	-	-	12 ay

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

Cengiz ÖZGÜN

edilmediği öne sürülmektedir. Ricks, “1812 savaşı ve iç savaş zamanında zenginler, para karşılığı kendileri yerine kölelerini orduya gönderiyorlardı. Şimdi ise bunların kefalet paralarını federal hazineden hep birlikte ödüyünüz.” diyerek zenginlerin vatan hizmetinden kaçtıklarını vurgulamıştır.²²

Konuyu Türkiye açısından değerlendirmek gerekirse, Türkiye’de azınlık problemi olmamasına rağmen; Batı ve Doğu Anadolu bölgeleri arasındaki yaşam koşullarındaki ve gelişmişlik seviyelerindeki farklılığın, profesyonel askerlik sisteminde bölgesel temsil problemi yaratabileceği düşünülebilir. Doğu bölgelerindeki yüksek işsizlik oranı ve Batı Anadolu’nun daha sanayileşmiş olması nedeniyle TSK’ya katılımın, çoğunlukla Doğu bölgelerinden olacağı savı ileri sürülebilir. TSK’daki profesyonel personelin memleketlerine göre dağılımı konusunda resmi bir veri bulunmamakla birlikte, bölgeler arasındaki temsil konusu değişik rakamlarla irdelenebilir. Çok acı bir gerçek olmasına rağmen, terörle mücadele hareketinde zayıf verilmekte ve şehit haberleri ülke gündeminde yer almaktadır. Ülkeyi yasa boğan olaylar üzerine yapılan bir istatistik çalışmasında, 2016 yılında Güneydoğu’da yürütülen terörle mücadele hareketinde 504 şehit verildiği, en fazla şehidin Ankara’ya gönderildiği tespit edilmiştir. En fazla şehit Mardin’de verilmiş ve Ankara’ya 58, Adana’ya 33, Kahramanmaraş’a 22, Konya’ya 16, Hatay’a 15, İzmir’e 14, Manisa ve Balıkesir’e 13’er ve İstanbul’a 12 şehit naaşı gönderilmiştir.²³ Hayatını kaybeden 504 güvenlik personelinin asker, polis ve korucu olduğu belirtilmiş, statü ayrımı yapılmamıştır. Korucuların Doğu ve Güneydoğu Anadolu nüfusuna kayıtlı olduğu,

Forces and Society, *Armed Forces & Society* Vol.9, No.1, Fall 1982, 98–114.

22 Thomas E. Ricks, “The Widening Gap Between the Military and Society”, *The Atlantic Monthly*, Volume 280, No.1, July 1997, p.12.

23 “Acının haritası çıkarıldı: En fazla ‘şehit cenazesi’ Ankara’ya geldi”, *Diken*, 14.05.2016, Erişim 07 Mart 2017, <http://www.diken.com.tr/acinin-haritasi-cikarildi-en-fazla-sehit-cenazesi-ankaraya-geldi/>.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

yükümlü erbaş ve erlere terörle mücadelede görev verilmediği,²⁴ asker ve polislerin de profesyonel personel olduğu, 81 ilin 76'sından şehit verildiği dikkate alındığında, Türkiye'de bölgesel temsil sorunu olmadığı söylenebilir. Ayrıca yükümlü erbaş ve erlere terörle mücadele görevi verilmemesi, bu görevin profesyonel personel tarafından yürütülmesi de zorunlu askerlik sisteminin bir çelişkisi olarak değerlendirilebilir.

Profesyonel askerlik sistemini destekleyen düşünürler ise ileri teknoloji ürünü harp silah, araç ve donanımlarını kullanacak profesyonel personele ihtiyaç olduğunu ve günümüz muharebelerinin şekil değiştirdiğini belirtmektedirler. Moskos ve Glastris, deniz aşırı görevler ve ileri teknoloji ürünü silah sistemlerinin kullanılması nedeniyle ordunun profesyonel askerlere bırakılmasını savunmaktadır.²⁵ Keller vd. ise askerlik sistemlerini maliyet ve verimlilik açısından incelemekte; zorunlu askerlerin ucuz işgücü olarak görüldüğünü, pek çok kadro görevinde olması gerekenden fazla askerin, kısa süre ve tecrübesiz olarak görev yaptığını, bu nedenle verimsizliğin yüksek ve zorunlu askerliğin daha maliyetli olduğunu ileri sürmektedir.²⁶ TSK'nın, ABD Ordusu gibi deniz aşırı görevler icra ettiği ifade edilmese de, terörle mücadele kapsamında sınır ötesi harekât ile 2016 yılının 2. yarısında Suriye'de başlayan Fırat Kalkanı Harekâtını yürüttüğü ve 1950 yılında Kore Savaşı'yla başlayan barışı destekleme harekâtına katkılarının devam ettiği bilinmektedir. Barışı destekleme harekâtı kapsamında 1992–1994 yılları arasında Somali, 2006–2013 yılları arasında Lübnan ve 2001 yılında Makedonya'daki görevler tamamlanmış,

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

24 "Erler artık operasyona katılmayacak", 22.06.2010, Erişim 08 Mart 2017, <http://www.haber7.com/guncel/haber/554599-erler-artik-operasyona-katilmayacak>.

25 Charles Moskos and Paul Glastris, "Now Do You Believe We Need a Draft?", *Washington Monthly*, 33, No.11, 2001, pp.1–2.

26 Katarina Keller, Panu Poutvaara and Andreas Wagener, "Military Draft and Economic Growth in OECD Countries", *Defence And Peace Economics*, 20, No.5, 2009, pp.373–374.

Cengiz ÖZGÜN

halen Bosna–Hersek, Kosova ve Kabil’deki görevler ise devam etmektedir.²⁷ Zorunlu askerlikle yükümlü erbaş ve erlere, terörle mücadelede görev verilmediği gibi barışı destekleme harekâtında da görev verilmemekte, bu görev günümüzde görevin özelliği nedeniyle profesyonel askerler tarafından yürütülmektedir. Bu tartışmada, bir ordudaki tüm görevlerin karmaşık ve bütün silah sistemlerinin ileri teknoloji ürünü olmadığı, bazı görevlerin yükümlü erbaş ve erler tarafından yerine getirilebileceği savı ileri sürülebilir. Ancak bu durumda karşımıza maliyet ve verimlilik kavramları çıkmaktadır. Maliyet ve verimlilik açısından Keller vd.’nin ulaştığı sonuçların benzerleri TSK için de geçerlidir ve bir sonraki bölümde incelenmiştir.

Askerlik sistemine ilişkin Türkiye’de yapılan çalışmalar incelenecek olursa, kişisel olarak hazırlanan makale ve tezlerin dışında, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayımlanan rapor ve anketlerin, konuyu değişik yönleriyle ele aldığı ifade edilebilir. Akyürek 2010 yılındaki raporunda askere alma uygulamalarının sonucunda TSK’daki pek çok problemin temelinde, çağın gerisinde kalan zorunlu askerlik uygulamasının olduğunu ifade etmektedir.²⁸ Aynı çalışmada tespit edilen sorunlara karşılık, geçiş dönemi (1 yıl), kısa dönem (1–5 yıl), orta ve uzun dönem (5–20 yıl) çözüm önerileri sıralanmakta, orta ve uzun dönem sonunda tam profesyonel ordu modelinin değerlendirilmesi, tam profesyonel orduya geçildiği durumda, tüm sağlıklı erkek vatandaşlar için yedeklik amaçlı 1–2 aylık temel askerlik eğitimi verilmesi ve zorunlu askerlik kaldırıldığında, bu konudaki yasal düzenlemelerin muhafaza edilmesi önerilmektedir.²⁹

27 Kara Kuvvetleri Komutanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Barışı Destekleme Harekâtı”, <http://www.kkk.tsk.tr/BDH/BDH.aspx>, Erişim 07 Mart 2017.

28 Salih Akyürek, *Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu, Rapor No.24* (İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM), Kasım 2010, s.2.

29 Salih Akyürek, *a.g.e.*, ss.38–40.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

Akyürek ve Yılmaz'ın, 2013 yılında internet yoluyla gerçekleştirdikleri 62 soruluk anket uygulaması neticesinde elde edilen 5.173 kişilik örnekleme ait verilerle hazırlanan Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış raporunda, çeşitli konularla birlikte zorunlu askerlik ve profesyonel ordu konusundaki toplumsal algılar da ortaya konulmuştur.³⁰ Raporda; “Zorunlu Askerlik uygulaması sonlandırılarak profesyonel orduya geçilmelidir” görüşünün, sorular içinde %65,4 değeriyle en yüksek desteği aldığı, “Zorunlu askerlik uygulaması, pek çok kişinin meslek ve kariyer hedefini olumsuz etkilemektedir” görüşünün %61,1 değeriyle desteklendiği, diğer sorularla birlikte değerlendirildiğinde, zorunlu askerliğin olumsuz etkisinin daha fazla öne çıktığı ve uygulamanın sonlandırılması yönünde toplumda önemli bir talebin olduğu tespit edilmiştir.³¹

Son olarak Bilgiç vd. tarafından 2015 yılında yapılan çalışmada, Türkiye için yarı profesyonel askerlik sisteminin; en üst düzeyde etkinlik, caydırıcılık ve esneklik sağlaması, tasarrufa ve halkla bütünleşmeye daha fazla imkan vermesi ve personel bulma konusunda daha az sıkıntılı olması nedeniyle en uygun model olduğu ifade edilmektedir.³² Aynı çalışmada yarı profesyonel ordu sisteminin halen uygulanmakta olan sistemden farkının; barış zamanında yeterli ve etkili en az kuvvetin silah altında bulundurulması, gerginlik ve savaş durumunda ise kısa zaman içerisinde ihtiyaç duyulan miktardaki kuvvetin silah altına alınması olduğu belirtilmektedir.³³ Önerilen yarı profesyonel askerlik sisteminin, halen uygulanmakta olan askerlik sistemi ile çok büyük farklarının bulunmadığı söylenebilir. BİLGESAM tarafından 2013 yılında yayımlanan ankette, zorunlu askerliğin olumsuz

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

30 Salih Akyürek ve Mehmet Ali Yılmaz, *Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış, Rapor No.56* (İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM), Nisan 2013, s.1.

31 Salih Akyürek ve Mehmet Ali Yılmaz, *a.g.e.*, s.45.

32 M. Sadi Bilgiç vd., *Türkiye’de Askerlik Sistemi Nasıl Olmalıdır?*, (İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM), Ağustos 2015, s.2.

33 M. Sadi Bilgiç vd., *a.g.e.*, s.24.

Cengiz ÖZGÜN

etkisinin daha fazla öne çıktığı ve uygulamanın sonlandırılması yönünde toplumda önemli bir talebin olduğu tespit edilmiş olmasına rağmen, 2015 yılında halkla bütünleşmeye daha fazla imkan vermesi gerekçe gösterilerek yarı profesyonel askerlik sisteminin önerilmesi bir çelişki olarak görülebilir. Ayrıca 2010 yılında yayımlanan raporda, askere alma uygulamalarının sonucunda TSK'daki pek çok problemin temelinde, çağın gerisinde kalan zorunlu askerlik uygulamasının olduğu ifade edilmekle birlikte, 2015 yılında yarı profesyonel askerlik sistemini önermenin, mevcut sistemin iyileştirilerek devam ettirilmesinden başka bir sistem olmadığı da ifade edilebilir. Bu sistemlerden hangisinin daha maliyetli veya tasarrufa imkan verdiği ise tartışmaya açık bir konudur.

Soğuk Savaş sonrası, birçok ülkenin toplum ve siyasi çevrelerince silahlı kuvvetlerdeki mecburi hizmetin devamlılığı konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İngiltere 1962, ABD 1973 yılında yükümlü askerlik uygulamasından profesyonel (gönüllü) askerlik uygulamasına geçmiştir. Belçika ve Hollanda 1991 yılında, İtalya ise 24 Ekim 2000 tarihinde, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra profesyonel ordu sistemine geçmişlerdir. İtalya, İspanya ve Almanya yakın zamanda profesyonel askerlik sistemine geçen ülkeler olmalarına rağmen, İsviçre gibi hala mevcut sistemi korumak isteyen Avrupa ülkeleri de bulunmaktadır.

Bütün bu tartışmalara ve gerçeklere rağmen, dünya çapında kitle ordularından meslek ordularına geçildiği ve zorunlu askerlik sisteminin giderek terk edilmekte olduğu bir vakıadır. Bunun başlıca sebeplerinden birisi, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra iki kutuplu dünyaya özgü ve yabancı devlet ordularına karşı yurdun savunulması gereğinden ziyade, küreselleşme sürecinde meydana gelecek etnik ve terörist tehditleri önlemeye yönelik güvenlik ihtiyacının öne çıkması, diğeri ise teknolojik ilerlemeler sonucu modern ve karmaşık silah sistemlerine sahip ordularda, eğitilmiş ve bilgili personele gerek duyulmasıdır. Bu iki olgu, silahlı kuvvetlerin küçülmesiyle birlikte profesyonelleşmeye yol açmaktadır.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

Günümüzde Batı demokrasilerindeki silahlı kuvvetlerin, 19. yüzyılda zirveye ulaşan modern ordudan post-modern ordu yapısına dönüştüğü savunulmaktadır. Ulus devletle paralel gelişme gösteren modern ordunun ayırt edici özelliği, temelde halktan yükümlülük suretiyle sağlanan rütbesiz askerler ile yönetici/komutan konumundaki profesyonel rütbelilerin bir karışımından meydana gelmesidir. Modern ordu erkeğe özgü ve savaş merkezlidir. Post-modern orduda ise halka yakınlaşma, gönüllülük esasına göre kadın ve erkeklerin görev alması temel prensiptir. Bu ordu görev itibarıyla çok amaçlı bir profesyonel kuvvet şeklinde gelişme göstermektedir. Modern ordunun aksine post-modern ordunun ulus devlet ile bağı giderek zayıflamakta, artık silahlı kuvvetler ulus üstü oluşumlar tarafından ve uluslararası alanda kullanılmaktadır.³⁴

Profesyonel ve Zorunlu Askerliğin Karşılaştırılması

Mecburi askerlik sistemi, düşük bütçe maliyeti olarak görünmesine rağmen; görünen faydalarından ziyade gizli zorlukları ve giderleri bulunmaktadır. Diğer yandan, günümüz çatışma alanında, yüksek teknolojinin varlığı gerekmektedir. Uzun menzilli, sıfır hatalı atış sistemlerine sahip silahlar ve karmaşık bilgi toplama araçları, geçmişte kullanılan çok sayıdaki insan yığınlarından öte; iyi eğitilmiş, küçük insan grupları tarafından kullanılmaktadır. Çağımızda kalite, sayıca üstünlükten önde gelmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmeler günümüz kuvvetlerini nicelikten çok, niteliğe önem vermeye zorlamaktadır.

Maliyet etkinliği açısından, bütçe maliyeti ve vazgeçme maliyeti (alternatif maliyet-fırsat maliyeti) konularında karşılaştırma yapılabilir. Bütçe maliyeti, diğer bir anlatımla personel giderleri; zorunlu olarak askerlik hizmetini yapan her personelin Silahlı Kuvvetlere olan maliyetidir.

34 Charles C. Moskos vd., *The Postmodern Military: Armed Forces After The Cold War*, (New York: Oxford University Press, Inc. 2000), pp.1-2.

Cengiz ÖZGÜN

2005 yılında yapılan doktora tezinde bir erin yıllık maliyetinin; yiyecek, giyim–kuşam, atış, yakacak, aydınlatma ve su, temizlik, kırtasiye, sağlık, koğuş, yemekhane ve diğer levazım giderleri ile maaş ödemeleri olmak üzere Türkiye'nin değişik bölgelerinde ve 2002 rakamları esas alınarak 1.182 TL ile 1.885 TL arasında olduğu (ortalama 1.533,5 TL) tespit edilmiştir.³⁵ Günümüzde bu rakamın, kesin olmamakla birlikte ve 2014 yılı verileri esas alınarak aylık 1.000 TL ve yıllık 12.000 TL³⁶ olabileceği tahmin edilmektedir.³⁷

Vazgeçme maliyeti ise, zorunlu askerlik hizmetini yapmak üzere Silahlı Kuvvetlere katılan personelin, üretici işgücünün sivil sektörde kullanılmaması sonucu, zorunlu askerlik hizmeti süresince oluşan maliyettir. Diğer bir deyişle, kişinin sivilde elde edeceği hem maddi hem de manevi kazançtan, askerlik hizmeti süresince elde edeceklerinin çıkartılmasıdır. Zorunlu askerlik sisteminde bütçe maliyeti, doğal olarak çok düşüktür. Örneğin, asgari ücretle çalışan bekar ve çocuksuz bir kişi, 12 ayda toplam 15.611,88 TL'lik alternatif kazançtan (ekonomik maliyet) vazgeçtiği gibi, toplum da bu bireyin sivil olarak üretebileceği işgücünden yoksun kalmış olacaktır (2016 yılı için net asgari ücret 1.300,99 TL'dir). Zorunlu askerlik sisteminde bütçe maliyeti, ekonomik maliyetin altında olduğu için, Silahlı Kuvvetler aşırı istihdam yapabilmektedir. Profesyonel askerlik sistemine geçilmesi durumunda ise, Savunma Bakanlığı gerekli personeli istihdam edebilmek için ekonomik maliyeti de ödemek zorunda kalacaktır.

Zorunlu askerlik sisteminde, hizmet süresinin kısa olmasından kaynaklanan personel sirkülasyonu (dönüşümü), 3 farklı maliyete sebep

35 Cengiz Özgün, *a.g.e.*, s.193.

36 “Milyarlık tasarruf”, *Akşam*, 27.10.2013, Erişim 12 Aralık 2016, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/milyarlik-tasarruf/haber-255803>.

37 Ülkeler güvenlik nedeniyle savunma harcamaları ile ilgili bilgileri açıklamada çekimser davranabilmekte, yayımlanan bilgiler de önceki yıllara ait olabilmekte ve tahminler yapılabilmektedir.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

olmaktadır. Bunlardan birincisi; personel sirkülasyonunun artması sonucu, temel eğitim, mühimmat, sağlık harcamaları, istihbarat, kırtasiye ve disiplinle ilgili harcamaların artmasıdır. Her yeni gelen grupla birlikte, yapılan harcamalar tekrarlanmaktadır. Bu maliyetlerden sonra, kaynak ayrılarak harcama yapılan kişiler, askerlik süresi dolduğunda terhis olmaktadır. İkinci maliyet, personel sirkülasyonu nedeniyle her yıl aynı sayıda eğitici ve eğitilen için, aynı masrafların yinelenmesidir. Diğer maliyet ise, zorunlu askerlik sistemindeki bir ila iki ayın verimsiz geçmesinden kaynaklanmaktadır. Askere yeni katılan erlerin ilk iki ayı acemi birliklerinde ve görev başı eğitiminde geçtiğinden, bu sürede savunma görevlerine katkıları çok azdır. Profesyonel askerlik sisteminde hizmet süresinin, zorunlu askerlik sistemine oranla daha uzun olması, personel sirkülasyon maliyetlerinde tasarruf sağlayacaktır.

Zorunlu askerlik vergisi, bireylerin katlanmak zorunda olduğu ve hükümet gelir-gider planlarında gözükmeyen külfetlerdir. Bu vergi, bireyin askerlik hizmeti süresince aldığı maaş ile sistemin gönüllülük esaslı olması durumunda hükümetin personeli çekebilmek için uygun göreceği ücret (arz ücreti) arasındaki farktır. Bu vergi; bireyin sivildeki gelir dağılımı ve silahlı kuvvetlere karşı tutumu ile orantılıdır. Örnek olarak iki bireyi ele alalım: Aylık 2.500 TL maaş alan A şahsının sivilde yıllık geliri 30.000 TL, asgari ücretle çalışan B şahsının ise 15.600 TL olsun. Şu andaki zorunlu askerlik sisteminde erbaş ve er harçlıklarının maaş/ücret olarak kabul edilemeyeceğini düşünürsek (2016 yılında çavuş: 110 TL, Onbaşı: 97 TL, Er: 85 TL harçlık almaktadır), A şahsı 30.000 TL'den vazgeçerken, B şahsı 15.600 TL'den vazgeçecektir. Bu nedenle kişinin sivildeki kazancı ne kadar fazla ise, mecburi askerlik yapmamak için o kadar çok uğraşacaktır. Askerî yaşantı ve disiplinden hoşlanmayan birinin katlanmak zorunda kalacağı vergi ise, daha yüksek olacaktır.

Bu olayın sosyal boyutu da bulunmaktadır. Zengin insanların mecburi askerlik yapmama yönündeki uğraşları ve bedelli askerlik beklentileri

Cengiz ÖZGÜN

sosyal adaleti zedelemekte ve askerliğini yapanlar üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir. Bedelli askerliğin bazı kesimler tarafından Anayasa’da yazılı eşitlik ilkesine aykırı olduğu ifade edilmekle birlikte Anayasa Mahkemesi 13.10.2012 tarihli ve 28440 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2012/15 Esas, 2012/105 Karar sayılı kararı ile bedelli askerlik uygulamasının Anayasa’nın 2, 10 ve 72. maddelerine aykırı olmadığına karar vermiştir.

İnsan kaynakları yönetimi açısından karşılaştırma yapıldığında, zorunlu askerlik sisteminde en önemli hususun, askerliğini yapanlar arasındaki eşitliğin korunması olduğu görülür. Mevcut sistemde çok yetenekli ve çok verimli asker ile görevini tam olarak yapamayan asker arasında bir tazmin farkı bulunmamaktadır. Bu tazmin eksikliği, yetenekli personelin ilave görev alma arzu ve isteğini kırmaktadır. Birey açısından bakıldığında, zorunlu olarak yapılan askerlik hizmetinde herhangi bir görev almamak hedeftir. Çünkü, yapılan bir görev sonunda, tatmin edici bir karşılık alınmamakta ya da işini iyi yapan ile yapmayan arasında hissedilebilir bir fark bulunmamaktadır. Daha da kötüsü, işini başarıyla yapan personele sonraki görevlerin verileceği yüksek olasılıktır. Askerlikle özdeşleşmiş kavram olan “arazi olmak”, “araziye uymak” deyimini de görevden kaçmak, görünmemeye çalışmak anlamında buradan gelmektedir. TSK’nın hedefleri ile tek erin hedefleri arasındaki bu farklılık, savunma görevlerini yerine getirebilmek için tek erin; profesyonel personel olan subay, astsubay veya uzman erbaşlar tarafından gözetimini gerektirmektedir. TSK’nın amacı, mevcut personeli kullanarak istenen savunma seviyesini korumak, savunma görevini yerine getirmek iken, tek erin amacı, en az çabayla en kısa sürede zorunlu askerlik hizmetini tamamlamak ve sivil hayatına geri dönmektir. Amaçlar arasındaki bu farklılık, Silahlı Kuvvetlerde silah ve gereçlerin bakım sorunlarından kaynaklanan masraflara da neden olabilmektedir.

Personel kalitesi açısından, profesyonel askerlik sisteminde daha kaliteli ve yetenekli kişilerin orduda bulunacağı düşünülebilir. Çünkü, sistemin gereksinim duyacağı kişiler orduda olacak, nitelikleri uygun olmayanlar ise

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

orduya alınmayacak, alınanlar ise sistemden çıkarılacaktır. Zorunlu askerlik sisteminde ise, herhangi bir ayırım yapılmadan, yeteneklerine ve özelliklerine bakılmaksızın tüm bireyler askere alınacaktır. Zorunlu askerlik sisteminde ayırım, kişilerin eğitim seviyesine göre yapılmaktadır. Bu durumun tersi de düşünülebilir. Profesyonel askerlik sistemi uygulandığında askere gelmeyecek yetenek ve özelliklerde kişiler, zorunlu askerlik sisteminde askere gelmektedirler. Ancak bu kişiler sürekli değil, zorunluluk gereği belirli süreyle askerde olacaktır.

Silahlı Kuvvetlerde kullanılan teknoloji geliştikçe, bu sistemi kullanacak personel niteliklerinde de bir artış beklenmektedir. Nitelikli bir personel; daha az nitelikteki bir kişiye göre, daha çabuk öğrenecek, işini daha iyi yapacak ve daha az disiplin problemleri olacaktır. Bununla beraber nitelikli bir personelin maliyeti daha fazla olacaktır.

Gelişmiş silah sistemleri, günümüz çatışma ortamında nitelikli personel kullanımını gerektirmektedir. Nitelik, zihni yetenek, davranış, moral ve deneyimi kapsamaktadır. Niteliği ölçebilmek için sayısal değerler gerekmektedir. Bunun bir yolu, kişilik testleri uygulayarak, bireyi yeteneklerine göre sınıflandırmaktır. Görevin özelliğine uygun nitelikleri taşıması, yaptığı görevin uzun süreli olması, yapamadığı takdirde yaptırımla karşılaşması nedenleriyle profesyonel askerlik sistemindeki bir erin tecrübesi, doğal olarak daha fazla olacaktır. Ayrıca, askerliğin zorunlu olarak yapılması, bu kişilerin askerlik süresince kazanacakları yetenekleri sivilde kullanamayacakları için öğrenme isteksizliği yaratacak, mevcut silah ve malzemenin bakımı ve birliklerin savaşa hazırlığı, profesyonel askerlik sisteminde daha yüksek olacaktır.

Birliklerin savaşa hazırlık seviyesi açısından da zorunlu ve profesyonel askerlik sistemlerini karşılaştırabiliriz. Savaş hazırlığı; birliklerin, silah sistemlerinin, araç ve donanımın, kendilerinden istenen sonucu verebilmesi veya ulusal çıkarları korumak için en kısa sürede askerî girişimde bulunabilecek kapasitede olmasıdır. Ancak savaş hazırlığının

Cengiz ÖZGÜN

kendine özgü maliyeti bulunmaktadır. Barış zamanında gereksiz kuvvet seferberliği, ulusal kaynakların boşa harcanmasına yol açacaktır. Bu nedenle, soğuk savaş sonrası ülkeler kuvvet azaltılmasına yönelmiş ve savunma kuvvetlerini aktif görev birlikleri ve ihtiyat (rezerv) birlikleri olarak yapılandırmışlardır. Türkiye'nin konumu ve iç güvenlik nedenleriyle, TSK'da çok sayıda asker, aktif görevde bulunmaktadır.

15 Temmuz 2016 tarihindeki silahlı darbe girişiminden sonra, TSK'nın personel mevcutlarında önemli bir azalma görülmektedir. Mevcutlardaki bu azalmada, ihraç edilen personel sayısı ile birlikte Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığının İçişleri Bakanlığına bağlanması da etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte 2005 yılında 450.000 olan yükümlü personel sayısı,³⁸ 15 Temmuz sonrası 2016 yılında 188.611'e inmiştir. Genelkurmay Başkanlığının 08 Eylül 2016 tarihinde açıkladığı personel mevcutları Tablo 3'dedir.³⁹ (Bkz. Sayfa 77)

İnsan gücü kaynağı açısından incelendiğinde, bireyleri askerlik görevine çekecek etkenlerin başında ücret gelmektedir. Profesyonel askerlik sisteminde insan gücü kaynağını oluşturan en önemli etken, askerî ücretin sivil ücrete oranıdır. Bu oran ne kadar yüksek ise Silahlı Kuvvetlere başvuru o kadar fazla olacak, sivil ücret seçeneklerinin fazlalığı ve cazipliği, olumsuz etki yapacaktır. Eğer bireyler sivilde zevklerine ve beklentilerine uygun ne kadar çok iş bulurlarsa, Silahlı Kuvvetlere başvuru miktarı o kadar az olacaktır. Bu bağlamda, insan gücü kaynağını etkileyen diğer bir etken de, işsizlik oranıdır. İşsizlik oranı, Silahlı Kuvvetlere başvuru oranı ile doğru orantılıdır. Diğer bir anlatımla, işsizlik oranı ne kadar yüksek ise, başvuru o kadar fazla olacaktır.

38 Cengiz Özgün, *a.g.e.*, s.27.

39 "TSK, 15 Temmuz sonrası ilk kez personel sayısını açıkladı," NTV, 09.10.2016, Erişim 09 Eylül 2016, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/tsk-15-temmuz-sonrasi-ilk-kez-personel-sayisini-acikladi>,VEwp51shS0WCSH5M-F4-rQ.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

Tablo: 3 TSK Personel Mevcutları (Eylül 2016)

Statü	Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Toplam Mevcudu
General/Amiral	206
Subay	29.946
Astsubay	67.646
Uzman erbaş	48.879
Sözleşmeli Erbaş/Er	15.888
Uzman Personel Toplamı	162.565
Yedek Subay	5.827
Erbaş/Er	182.784
Yükümlü Personel Toplamı	188.611
Askeri Personel Toplamı	351.176
Kuvvet Komutanlıkları Sivil Memur/İşçi	30.779
Milli Savunma Bakanlığı Sivil Memur/İşçi	6.439
Genelkurmay Başkanlığı Sivil Memur/İşçi	3.301
Genel Toplam	391.695
Askeri Personel içindeki Uzman Personel Oranı (Sivil Memur ve İşçi Hariç)	%46

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

Zorunlu askerlik sisteminden profesyonel askerlik sistemine geçilmesi söz konusu olduğunda; ücret, ordunun büyüklüğü, bölgesel temsil ve vatanseverlik duyguları konusunda güçlüklerle karşılaşılacağı düşünülmektedir. Profesyonel askerlik sistemini ayakta tutacak en önemli unsur, kişilere ödenecek ücrettir. Hükümet tarafından belirlenecek ve kişilere uygun bir yaşam standardı sağlayacak ücret, kadınlar dahil birçok kişiyi TSK'da hizmet etmeye çekecektir. Aksi bir durum ise, istenilen nitelikte ve sayıda personel bulunamamasına neden olabilecektir.

Cengiz ÖZGÜN

Profesyonel askerlik sisteminde personel sayısı, zorunlu askerlik sistemine göre daha az olacaktır. Ordunun büyüklüğü, personel sayısı ile doğru orantılıdır. Doğal olarak Silahlı Kuvvetler, yeniden yapılanma ve yenilenme faaliyeti içinde olmalıdır. Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu, bu büyüklüğü etkileyen en önemli etkidir.

Zorunlu Askerlik Sistemindeki Çeşitli Sorunlar

Türkiye'de askerlik hizmeti; esas olarak 1111 sayılı Askerlik Kanunu ve 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Her iki kanun da 1927 yılında hazırlanmıştır. Sık sık değişerek, ek ve geçici maddeler ile günün şartlarına göre ortaya çıkan problemler çözülmeye çalışılmaktadır. Mevcut askerlik sisteminin temelini, 1927 yılında hazırlanan 1111 Sayılı Askerlik Kanunu oluşturmaktadır. Kanun, 12 Aralık 2016 tarihi itibarıyla toplam 114 madde, 9 ek madde ve 54 geçici maddeden oluşmaktadır. Günümüze kadar 47 madde ve 7 fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır. Sık sık değişmesi, günümüz koşullarına göre yetersiz kaldığını göstermektedir.

Günümüze kadar; uzun ve kısa dönem askerlik, yedek subay uygulaması, bedelli, dövizli askerlik, kamu kurum ve kuruluşlarında askerlik, Milli Eğitim Bakanlığında askerlik gibi standart olmayan uygulamalar yapılmıştır. 18 ay askerlik bile; 10 Eylül 1992 tarihinde 15 aya indirilmiş, ancak kaynak yetersizliği nedeniyle 1994 yılında terhisler durdurulmuş, 1995 yılında ise Bakanlar Kurulu kararı ile hizmet süresi tekrar 18 aya çıkarılmıştır. 15 Temmuz 2003 tarihinden itibaren, 18 ay olan askerlik süresi yeniden 15 aya, 01 Ocak 2014 tarihinden itibaren ise 12 aya indirilmiştir. Dövizli askerlik uygulamasında bir ay olan temel askerlik süresi de 02 Temmuz 2005 tarihinde 21 güne indirilmiş, 30 Kasım 2011 tarihinde ise tamamen kaldırılarak sadece bedel ödemek yeterli duruma getirilmiştir.

Bu uygulamalar, askerlik sistemi ve süresi üzerinde tartışılması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir. Sadece 1111 sayılı Askerlik

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

Kanunu'nu ve hazırlandığı yıldan günümüze kadar geçirdiği evreyi incelemek, zorunlu askerlik sisteminin standart olarak toplumun tüm fertlerine uygulanmadığını göstermektedir. Tarihsel süreçte pek çok grup ve kişiye sağlanan muafiyetlerin de etkisiyle, askere alma uygulamasında çok da başarılı olunamamıştır. Başarılı olunamadığının diğer bir göstergesi de asker kaçaklarının sayısıdır. Kasım 2016'daki resmi olmayan rakamlara göre Türkiye genelinde yaklaşık 600.000 asker kaçağı bulunmaktadır.⁴⁰

Zorunlu askerlik sisteminde, fizik ve ruh sağlığı yönünden sağlam ve yeterli olmayan personel istihdam edilebilmektedir. Askerlik görevini yapan erbaş ve erlerden bazılarının, fizik ve ruh sağlığı yönünden yetersiz oluşlarını ortaya koyabilmek amacıyla; 600 Yataklı Diyarbakır Asker Hastanesinin 2003 yılına ait üçer aylık sağlık raporları incelenmiştir. Diyarbakır Asker Hastanesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaklaşık 90.000 asker için merkez hastanesi görevi yürütmekte iken 2016 yılında 669 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Sağlık Bakanlığına devredilmiştir. Raporlar incelendiğinde; mevcudun yaklaşık %4,4'ünün, sivil yaşamlarından getirdikleri rahatsızlıkları nedeniyle en az bir ay hava değişimi olarak birliğinden ayrıldıkları, mevcudun yaklaşık %2'sinin ise, sivil yaşamlarından getirdikleri hastalık veya rahatsızlıkları nedeniyle çürüğe ayrıldıkları tespit edilmiştir.⁴¹ Her iki rakam birlikte değerlendirildiğinde; mevcudun yaklaşık %6,4'ünün genel olarak askerlik mesleğine uygun olmadığını söyleyebiliriz. Bu durum, hem sağlık hizmetlerine ilave yük getirmekte, hem de askerlik için uygun olmayan personelin, işlemleri yapılana kadar TSK'da istihdam edilmesine neden olmaktadır. Türkiye nüfusunun askerlik çağındaki kısmının ne kadarının askerliğe uygun olduğunu tespit etmek, TSK'daki ve Türkiye İstatistik Kurumundaki verilere göre mümkün olamamaktadır.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

40 "Asker kaçağı çalıştıran patron yandı", *Milliyet*, 29.11.2016, Erişim 07 Mart 2017, <http://www.milliyet.com.tr/asker-kacagi-calistiran-patron-gundem-2352938/>.

41 Cengiz Özgün, *a.g.e.*, ss.134–136.

Cengiz ÖZGÜN

Ancak bugün Sağlık Bakanlığına devredilmiş olan asker hastanelerinden sadece birindeki rakamlar, zorunlu askerlik sisteminde sağlık yönünden uygun olmayan personelin istihdam edildiğini göstermektedir. Aynı raporda mevcudun %7'sinin psikolojik sorunları olduğu görülmektedir. Rakamlar, fizikî durumlarında olduğu gibi, ruhsal durumlarının da uygunluğu araştırılmadan gençlerin askere alındığını göstermektedir.

Yeterince eğitim ve deneyim kazanmadan görev yapıldığında, çeşitli kaza ve olaylar olabilmektedir. Kaza ve olaylar, sadece eğitim yetersizliği, tecrübe noksanlığından değil, askere alınan gençlerin kişilik yapılarından da kaynaklanabilmektedir. Çünkü askerlik hizmetinin yapıldığı dönem gençlik dönemine denk gelmekte ve bu dönem, ruh sağlığı uzmanları tarafından, karmaşık bir yaşam evresi olarak isimlendirilmektedir. Karmaşık ruhsal özellikler; sınırlılık, birden tepki gösterme, öfke patlamaları, atak ve düşüncesizce davranışlar, çabuk sevinip çabuk üzüntüye kapılma, içe kapanma ile coşku arasında gidip gelme, bencillik, birçok kaygı, güvensizlik ve kararsızlık olarak sayılabilir.⁴²

Gençlik çağının tanımı bedensel ve cinsel gelişmeye göre yapıldığından, başlangıcı ve bitişi belirsiz olmaktadır. Genel olarak 12–15 yaş arası ilk gençlik dönemi, 15–21 yaş arası gençlik dönemi, 21–25 yaş arası da uzamış gençlik dönemi olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Örgütüne göre ise genç, 15 ila 25 yaş arasında olan kişidir.⁴³ Gençlik çağının karmaşık kişilik yapıları; zorunlu askerlik nedeniyle evinden ve sevdiklerinden, işinden, alışmış olduğu yaşam koşullarından ayrılmayla daha karmaşık hale gelmektedir. Yaşam koşullarındaki değişiklik, askerlerin peşin hükümle ortama uyum sağlayamayacağını hissetmesine neden olmaktadır. Bu

42 Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 6. Baskı, (İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım 1989), s.125.

43 Atalay Yörükoğlu, *a.g.e.*, s.13.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

durumdaki kişiler, kısa süreli veya tamamen askerlik dışında kalma çabasına sıkça girmektedirler.

Uyum güçlüğü, sivil yaşamdan getirilen sağlık ve ruhsal sorunlar, savaş sanatının öğretilmesinin yanında, alınması gereken moral ve motivasyon önlemlerini gerektirmektedir. Bu önlemler ilave bir emek, zaman ve kaynak kaybına neden olmaktadır. Aileler ve ekonomi maddi kayıplara uğramaktadır. Kişiler, bir yolunu bulup askerlik hizmetini yapmamak veya en az sürede yapmak, askerlik görevinden kurtulmak için bir yol kalmadığında ise, en rahat ve kolay bir şekilde yapabilmek için tüm olanaklarını kullanabilmektedirler. Bunun için vatandaşlıktan çıkmayı bile göze alan kişiler görülebilmektedir.

Açıklanması gereken bir konu da, Anayasa'da yazılı vatan hizmeti kavramıdır. Türk pozitif hukuku açısından, Anayasa'nın 72. maddesinde bir siyasi hak ve ödev olarak düzenlenen vatan hizmeti kavramı, zorunlu askerlik hizmetinden daha geniş bir kapsama sahiptir. Anayasa'nın bu hükmüne göre vatan hizmeti, kadınlar da dahil her Türk vatandaşının hakkı ve ödevidir. Bu tanımdan hareketle vatan hizmetinin, Silahlı Kuvvetlerde askerlik şeklinde yerine getirilebileceği gibi, kamu kesiminde başka bir hizmet şeklinde de gerçekleştirilebileceği ifade edilebilir. Anayasa'nın 72. maddesindeki açık hükme rağmen, 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun 1. maddesi "*Türkiye Cumhuriyeti tebaası olan her erkek, işbu kanun mucibince askerlik yapmağa mecburdur.*" hükmünü içermektedir. Buradan çıkarılacak sonuç, Türk hukuk düzeninde askerlik dışında bir vatan hizmetinin öngörülmediği ve askerliğin sadece erkek vatandaşlar için zorunlu olduğudur. Ancak biyolojik farklılıklar dikkate alındığında, askerliğin kadınlara bir hak olarak tanınmaması veya bir ödev olarak yükümlülük getirmemesinin, anayasal eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmediğidir.⁴⁴

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

44 Celâl Işıklar, *Dünyada ve Türk Hukukunda Zorunlu Askerlik ve Vicdani Ret*, 1. Baskı, (Ankara: Adalet Yayınevi 2011), s.215.

Cengiz ÖZGÜN

Zorunlu askerlik sisteminde karşılaşılan sorunlardan biri de vicdani ret kavramıdır. Genel olarak vicdani ret, askerlik yükümlülüğünü yerine getirmekten kaçınma olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵ Işıklar'a göre vicdani ret kavramı, zorunlu askerliğin varlığını tehdit eden bir olgu olarak karşımıza çıkmakta ve bir kara deliğe benzemektedir.⁴⁶ Bu kavram, 1990'larda kamuoyuna yansımaya başlamış, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 24 Ocak 2006 tarihli ÜLKE-TÜRKİYE DAVASI⁴⁷ (Başvuru No:39437/98) ile yeni bir boyut kazanmıştır.⁴⁸

Söz konusu uyuşmazlıkta davacı; askere celp belgelerini basın toplantısında yaktığından halkı askerlikten soğutmak, askere sevk edildikten sonra üniforma giymeyi ve silah almayı reddettiğinden emre itaatsizlik, hizmetten kaçtığı için firar suçlarından dolayı çok sayıda mahkumiyete uğramış ve uzun süre hapiste kalmıştır. Davacı, Türkiye'deki yargısal başvuru yolları tükendikten sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3, 5, 8 ve 9. maddelerinin ihlal edildiğini ileri sürerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuştur. Sonuçta AİHM; Sözleşmenin 3. maddesindeki "*Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da küçültücü ceza ya da muameleye tabi tutulamaz.*" hükmünün ihlal edildiğine, 5, 8 ve 9. maddelerle ilgili konuları ise ayrıca karara bağlamak gerekmediğine hükmetmiştir.⁴⁹ ÜLKE kararından sonra vicdani ret kavramı, Türkiye'de çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Kararın, vicdani ret hakkı ile ilgili olmadığına ilişkin açıklamalara karşı, vicdani retçiler için bir umut ışığı olduğu, Türkiye'nin bir düzenleme yapmak zorunda olduğu gündeme getirilmiştir. Bazı görüşlere göre karar, Anayasamıza uygun ancak 1111 sayılı Askerlik Kanunu'na aykırıdır. Bu sebeple Askerlik Kanunu gözden geçirilmelidir.

45 Celâl Işıklar, *a.g.e.*, s.57.

46 *A.g.e.*

47 AİHM'ne başvuran Osman Murat ÜLKE isminden dolayı dava, ÜLKE-TÜRKİYE davası olarak anılmaktadır.

48 Celâl Işıklar, *a.g.e.*, s.137.

49 *A.g.e.*, s.140.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

Diğer bir görüş ise kamu hizmeti alternatifli askerlik hizmeti seçeneğinin düşünülmesi gerektiği şeklindedir.⁵⁰

Bununla birlikte vicdani ret kavramı, Türkiye'de toplumsal bir hareket değil, kişisel bir tutum olarak kendini göstermektedir. Hatta Türkiye'de vicdani ret hareketinin kitlesel özelliğinin bulunmadığı gerçeği, bizzat vicdani ret yanlısı kişiler tarafından da kabul edilmektedir.⁵¹

Asker Alma ile İlgili Açıklamalar

Son olarak resmi kurumların, Bakan ve Devlet adamlarının konuya ilişkin görüşlerini açıklamak uygun olacaktır. Millî Savunma Bakanlığının resmi internet sitesinde; “*Bakanlığımızca askerlik hizmet süresinin değiştirilmesi hususunda bir çalışma bulunmamaktadır.*” ifadesi yer almaktadır.⁵² Bu açıklama, askerlik süresinin kısaltılmasına yönelik bir çalışma olmadığı şeklinde anlaşılabilir gibi, askerlik sisteminin değiştirilmesine yönelik bir çalışma olmadığı şeklinde de algılanabilir. Zira kişilerin bedelli askerlik ve askerliğin kısaltılması konusunda bir beklenti içerisinde olduğu, yapılan anketlerde, toplumda zorunlu askerlik uygulamasının sonlandırılması yönünde taleplerin tespit edildiği bir ortamda, resmi bir kurumdan farklı bir açıklama da beklenmemelidir.

Millî Savunma Bakanlarından İsmet Yılmaz 08 Mayıs 2015 tarihinde Sivas'ta yaptığı konuşmada, genç nüfus bulunamazsa zorunlu askerliğin kalkacağını beyan etmiştir. Millî Savunma Bakanı İsmet Yılmaz'ın basına yansıyan ifadesi; “*Hollanda ve Almanya zorunlu askerliği kaldırdı, onlar diyor ki nüfus artış hızı yok genç nüfus yok askere çağırıyoruz kimse gelmiyor. İhtiyacı karşılayacak kadar genç insan bulamazsanız mecbursunuz siz de*

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

50 A.g.e., s.141.

51 Celâl Işıklar, a.g.e., s.138.

52 T.C. Millî Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, Askeralma Genel Müdürlüğü Anasayfa, Erişim 12 Aralık 2016, <http://www.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/12-ay-er-erbas>

Cengiz ÖZGÜN

sözleşmeli askerliğe geçersiniz. Türkiye’de istiyoruz ki o duruma geçmesin ama gidişat odur.” şeklindedir.⁵³

Milli Savunma Komisyonu Başkanı Faruk Özlü, 17 Ocak 2016 tarihindeki komisyon çalışmalarında Türkiye’nin askerî gücü ve savunma sanayi ile profesyonel askerlik konularında açıklamalarda bulunmuştur. Faruk Özlü’nün basına yansıyan ifadesi “*Türkiye, 2023’e kadar profesyonel askerliğe geçiş sürecini tamamlamalı. Bir profesyonel askerin performansı, üç acemi askere denktir. Profesyonelliğe geçtiğiniz zaman, asker sayısı da otomatik olarak azalır. Profesyonel askerliğe geçildiği zaman, zorunlu askerlik gönüllü olacak*” şeklindedir.⁵⁴

Sonuç

Dünya’da uygulanan askerlik sistemleri başlıca, profesyonel askerlik sistemi ve zorunlu askerlik sistemi olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Her sistemin kendine özgü zorlukları, olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Bu çalışmada, TSK’da uygulanan askerlik sistemi, bütün yönleriyle incelenmeye çalışılmış, konuya ilişkin görüşler tartışmaya açılmıştır.

Günümüzde dünya genelinde, özellikle Batı ülkelerinde kitle ordularından meslek ordularına geçilmekte ve zorunlu askerlik sistemi giderek terk edilmektedir. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra iki kutuplu dünyaya özgü ve yabancı devlet ordularına karşı yurdun savunulması gereğinden ziyade, küreselleşme sürecinde meydana gelecek etnik ve terörist tehditleri önlemeye yönelik güvenlik ihtiyacı öne çıkmaktadır. Diğer bir anlatımla tehdit de değişmektedir. Ayrıca teknolojik ilerlemeler sonucu modern ve karmaşık silah sistemlerine sahip ordularda, eğitilmiş ve bilgili

53 “Bakan Yılmaz: Genç nüfus bulamazsanız zorunlu askerliği kaldırırınız”, HABERLER.COM, 08.05.2015, Erişim 12 Aralık 2016, <http://www.haberler.com/bakan-yilmaz-genc-nufus-bulamazsaniz-zorunlu-7287999-haberi/>.

54 “Zorunlu askerlik 2023’de kalkacak”, *Yeniakit*, Erişim 12 Aralık 2016, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/zorunlu-askerlik-2023te-kalkacak-122389.html>.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

personelere gerek duyulmaktadır. Bu iki olgu, silahlı kuvvetlerin küçülmesiyle birlikte profesyonelleşmeye yol açmaktadır.

Türkiye'de halen zorunlu askerlik sistemi uygulanmaktadır. Bununla birlikte TSK personel mevcudunun %46'sı profesyonel personelden oluşmakta, iç güvenlik harekâtı gibi özellik gerektiren görevler, profesyonel personel tarafından yerine getirilmektedir. Ayrıca zorunlu askerlik sisteminin standart olarak toplumun tüm fertlerine uygulanamadığı da bir gerçektir. Diğer bir anlatımla, tarihsel süreçte pek çok grup ve kişiye sağlanan muafiyetlerin de etkisiyle, askere alma uygulamasında çok da başarılı olunamamıştır. Türkiye genelindeki yaklaşık 600.000 asker kaçağı bunun bir göstergesidir. Bu kapsamda, Dünya genelindeki silahlı kuvvetlerin küçülmesi ve profesyonelleşme olgusunun Türkiye'yi de etkilediğini, ancak askerlik sisteminde köklü bir değişikliğe henüz gidilemediğini söyleyebiliriz. Devletin resmi kurum ve kişilerin açıklamaları, TSK personel mevcudunun son on yılda azalması ve dünya genelindeki küreselleşmenin etkisiyle askerlik sürelerinin kısılması ve profesyonel askerliğe geçiş eğilimi birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin profesyonel askerliğe geçiş sürecinde olduğu, toplumun da bu yönde talepte bulunduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte bu sürecin; Türkiye'nin konumu, Suriye ve Irak'taki belirsizlik ve 2016 yılının ikinci yarısında başlayan Fırat Kalkanı harekâtı ile iç şartlar dikkate alındığında, kısa sürede gerçekleşmesi beklenmemelidir.

Bu incelemeler sonucunda, Türkiye'de profesyonel askerlik sistemine geçilmesinin ve yukarıda belirtilen geçiş sürecinin hızlandırılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu süreçte TSK personel mevcudu içerisindeki profesyonel personel sayısı artırılmalı, TSK'nın tam profesyonel olması hedeflenmelidir. Tehdit değerlendirmesi günümüz şartlarına göre yeniden yapılarak, kuvvet yapısında küçülmeye gidilmelidir. Bunun sonucu olarak sayısal ihtiyaç azaltılmalı, nitel üstünlük sağlanmalıdır. Nitel üstünlük, teknolojik silah sistemlerini ve günümüz savaşma yöntemlerini en iyi şekilde uygulayabilen eğitilmiş insan istihdamıyla olmalıdır. Bunun için; iyi

Cengiz ÖZGÜN

seçilmiş, iyi eğitilmiş, uygun görevde istihdam edilmiş, ruh sağlığı yerinde, heves ve arzusu yüksek bir insan gücüne ulaşmak hedeflenmelidir. TSK'da görev yapmanın çekiciliği artırılmalı ancak profesyonel askerliğin, başka bir iş olanağı bulunmayanların son çaresi olmasına da izin verilmemelidir. Yabancı devlet ordularına karşı yurdun savunulması ve Kurtuluş Savaşı gibi topyekûn bir mücadele olması durumunda, zorunlu askerlik sisteminin uygulanabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Böyle bir durumda, mevcut askerlik kanunu, günün şartlarına göre sadeleştirilerek uygulanabilir.

Profesyonel askerlik sistemine geçilebilmesi için yasalarda da değişiklik yapılması gerekmektedir. Bu değişikliklerin, terörle mücadele ve çevre ülkelerdeki karışıklıklar göz önünde bulundurularak 5-6 yıl içerisinde tamamlanabileceği düşünülmektedir. Bu süreçte sosyal adaleti zedeleyen ve askerliğini yapan diğer personel üzerinde olumsuz etkisi olan bedelli askerliğin bir daha uygulanmaması önemlidir.

Türk pozitif hukuku açısından, Anayasa'nın 72. maddesinde bir siyasi hak ve ödev olarak düzenlenen vatan hizmeti kavramı, zorunlu askerlik hizmetinden daha geniş bir kapsama sahiptir. Anayasa'nın bu hükmüne göre vatan hizmeti, kadınlar da dahil her Türk vatandaşının hakkı ve ödevidir. Bu tanımdan hareketle vatan hizmetinin, Silahlı Kuvvetlerde askerlik şeklinde yerine getirilebileceği gibi, kamu kesiminde başka bir hizmet şeklinde de gerçekleştirilebileceği ifade edilebilir. Profesyonel askerliğe geçilmesi durumunda, zorunlu askerliğin topyekûn bir mücadele söz konusu olduğunda kanunla uygulanabileceği, içinde bulunulacak şartlara göre askerlik yükümlülüğünü yerine getiremeyecekler için alternatif kamu hizmetinin tesisi de kanunlarda düzenlenmelidir.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

KAYNAKÇA

“Acının Haritası Çıkarıldı: En Fazla Şehit Cenazesi Ankara’ya Geldi”, *Yeni Hayat* ve Çeşitli Gazeteler, Erişim 07 Mart 2016, <http://www.diken.com.tr/acinin-haritasi-cikarildi-en-fazla-sehit-cenazesi-ankaraya-geldi/>.

Anna Leander, “Drafting Community: Understanding the Fate of Conscription”, *Armed Forces & Society* 30 (Summer 2004), p.574–582.

“Asker kaçağı çalıştıran patron yandı!”, *Milliyet*, 29.11.2016, Erişim 07 Mart 2017, <http://www.milliyet.com.tr/asker-kacagicalistiran-patron-gundem-2352938/>.

Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 6. Baskı (İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım 1989).

“Bedelli Askerlik”, wikipedia.org, Erişim 12 Aralık 2016, https://tr.wikipedia.org/wiki/Bedelli_askerlik.

Celâl Işıklar, *Dünyada ve Türk Hukukunda Zorunlu Askerlik ve Vicdani Ret*, 1. Baskı, (Ankara: Adalet Yayınevi 2011).

Cengiz Özgün, “Türk Silahlı Kuvvetlerinde Personel Yönetimi ve Personel İstihdamının Yeniden Yapılandırılması: ‘Profesyonel Askerlik’”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2005.

Charles C. Moskos vd., *The Postmodern Military: Armed Forces After The Cold War*, (New York: Oxford University Press, Inc., 2000).

Charles Moskos and Paul Glastris, “Now Do You Believe We Need a Draft?”, *Washington Monthly*, 33, No.11, 2001.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

Cengiz ÖZGÜN

Doug Bandow, “Fixing What Ain’t Broke; The Renewed Call For Conscription”, Cato Institute, *Policy Analysis*, No.351, August 31, 1999.

“Erler Artık Operasyona Katılmayacak”, *haber7.com*, Erişim 08 Mart 2017, <http://www.haber7.com/guncel/haber/554599-erler-artik-operasyona-katilmayacak>.

“Genç Nüfus Bulamazsanız Zorunlu Askerlik Kalkar”, HABERLER.COM, Erişim 12 Aralık 2016, <http://www.haberler.com/bakan-yilmaz-genc-nufus-bulamazsaniz-zorunlu-7287999-haberi/>.

Kara Kuvvetleri Devamlı Emirler Muhtırası, KKM 368–1, Yayın No: 98/16, (Ankara: Kara Kuvvetleri Basımevi 1998).

Kara Kuvvetleri Komutanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Barışı Destekleme Harekatı”, Erişim 07 Mart 2017, <http://www.kkk.tsk.tr/BDH/BDH.aspx>.

Katarina Keller, Panu Poutvaara and Andreas Wagener, “Military Draft and Economic Growth in OECD Countries”, *Defence And Peace Economics*, 20, No.5, 2009.

Kathy Roth–Douquet ve Frank Schaeffer, “Awol: The Unexcused Absence of America’s Upper Class From Military Service–And How It Hurts Our Country”, Reviewed By Major Charles Kuhfahl Jr., *The Army Lawyer*, (February 2007).

“Milyarlık tasarruf”, *Akşam*, 27.10.2013, Erişim 12 Aralık 2016, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/milyarlik-tasarruf/haber-255803>.

M. Sadi Bilgiç vd., *Türkiye’de Askerlik Sistemi Nasıl Olmalıdır?*, (İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM), Ağustos 2015.

Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi

Philippe Manigart and David Prensky, "Recruitment and Retention of Volunteers Problems in the Belgian Armed Forces", 1982 by the Inter-University Seminar on Armed Forces and Society, *Armed Forces & Society* Vol.9, No.1, Fall 1982.

Salih Akyürek, *Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu*, Rapor No.24, (İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM Kasım 2010).

Salih Akyürek ve Mehmet Ali Yılmaz, *Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış*, Rapor No.56, (İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM Nisan 2013).

T.C. Milli Savunma Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, Askeralma Genel Müdürlüğü Anasayfa, Erişim 12 Aralık 2016, <http://www.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/12-ay-er-erbas>.

Thomas E. Ricks, "The Widening Gap Between the Military and Society", *The Atlantic Monthly*, Volume 280, No.1, July 1997.

Thomas W. Lippman, "Socially and Politically, Nation Feels the Absence of a Draft", *The Washington Post*, September 8, 1998.

"TSK, 15 Temmuz sonrası ilk kez personel sayısını açıkladı", NTV, 09.10.2016, Erişim 09 Eylül 2016, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/tsk-15-temmuz-sonrasi-ilk-kez-personel-sayisini-acikladi,VEwp51shS0WCSH5M-F4-rQ>.

Türk Kara Kuvvetleri Tarihi, (Ankara: K.K. Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü Sip. No:75 1996).

Türkçe Sözlük, 10. Baskı, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 2005).

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

Cengiz ÖZGÜN

“Zorunlu askerlik hangi ülkelerde var?”, *haber7.com*, Erişim 12 Aralık 2016, <http://www.haber7.com/guncel/haber/1083116-zorunlu-askerlik-hangi-ulkelerde-var>.

“Zorunlu askerlik 2023’te kalkacak”, *Yeniakit*, Erişim 12 Aralık 2016, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/zorunlu-askerlik-2023te-kalkacak-122389.html>.